

728.2:748.5](477.83/.86)“18/19”
 ID ORCID 0000-0001-8586-5254
 DOI 10.5281/1993-6400-2020-1-71-84

ВІТРАЖІ У ВХІДНИХ ПРОСТОРАХ ЖИТЛОВИХ СПОРУД СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ: ТИПОЛОГІЯ ТА ПРОВІДНІ ЗАКЛАДИ ВИРОБНИЦТВА

Щевйова У. Д. Вітражі у вхідних просторах житлових споруд Східної Галичини кінця ХІХ — початку ХХ століття: типологія та провідні заклади виробництва. За результатами проведених натурних досліджень проаналізовано вітражі в оздобленні вхідних просторів житлових споруд Східної Галичини кінця ХІХ — першої третини ХХ століття. Типологізовано вітражі за стилістикою зображень (вітражі з використанням геометричних мотивів, вітражі з рослинним орнаментом, комбіновані, сюжетні, анімалістичні) та їхнім місцезнаходженням у спорудах (надбрамні вітражі, вітражні засклення тамбурних та квартирних дверей, вітражі сходових кліток, вітражні плафони). Виявлено провідні заклади вітражного виробництва, продукцією яких декорувалися вхідні простори житлових споруд Східної Галичини кінця ХІХ — початку ХХ століття. Простежено взаємозв'язок між вітражем та іншими видами мистецтва в декорі вхідних просторів житлових споруд Східної Галичини кінця ХІХ — початку ХХ століття.

Ключові слова: класичний вітраж, псевдовітраж, кольорові засклення, вхідний простір, житлова архітектура, синтез мистецтв.

Щевьева У. Д. Витражи во входных пространствах жилых домов Восточной Галиции конца ХІХ — начала ХХ века: типология и ведущие учреждения производства. По результатам проведенных натурных исследований проанализированы витражи в отделке входных пространств жилых домов Восточной Галиции конца ХІХ — начала ХХ века. Витражи типологизированы по стилистике изображений (витражи с использованием геометрических мотивов, витражи с растительным орнаментом, комбинированные, сюжетные, анималистические) и местонахождению в зданиях (надбратные витражи, витражные остекления

тамбурных и квартирных дверей, витражи лестничных клеток, витражные плафоны). Выявлены ведущие учреждения витражного производства, продукцией которых декорировались входные пространства жилых домов Восточной Галиции конца ХІХ — начала ХХ века. Прослежена взаимосвязь между витражом и другими видами искусства в декоре входных пространств жилых домов Восточной Галиции конца ХІХ — начала ХХ века.

Ключевые слова: классический витраж, псевдовитраж, цветные остекления, входное пространство, архитектура жилых домов, синтез искусств.

Shchevioua U. Stained glass windows in the entrance spaces of the residential buildings in Eastern Galicia at the end of the ХІХth – beginning of the ХХ century: typology and leading manufactures

Background. Increased attention to the artistic decoration of premises was a characteristic of artistic trends at the turn of the ХІХth and ХХth century, in particular during the period of secession and contributed to the wide use of stained glass in residential architecture. In the creation of a holistic perception of the architecture of the entrance spaces in the buildings of Eastern Galicia, the art of stained glass played an important role, because colored glazing in residential buildings is intended, above all, to aestheticize the daily habitat of people. Also, stained-glass windows create a certain emotional atmosphere in the entrance spaces, which is a transit zone between the external and internal environment, between public and private. Architects usually foresaw the location, size and color scheme of the stained glass, which were the element that merged the interior and the exterior of the building. In residential buildings, stained-glass windows were installed in the windows of the stairwell (windows-lanterns of the staircase and yard wells), tambour doors, additionally, stained-glass windows could decorate the ceilings and entrance gates. Due to its brightness, the stained glass window occupied an important place in the decoration of the building, no matter where it was located.

The phenomenon of Eastern Galicia secular stained glass of the late ХІХth – beginning of the ХХth century attracted the attention of many researchers. In recent years, a considerable number of works devoted to stained glass art in the architecture of Lviv of the ХІХth—ХХth century have been published by Ukrainian scientists. The results of an extensive study on stained glass windows in the late ХІХth – the early ХХth century buildings present works by R. Grimaliuk, I. Gakh, O. Noga, Y. Biriulev, O. Lysenko, T. Kazantseva, P. Grankin, Y. Smirnov. Our scientific article is the continuation of research by these scientists. Given the fact that the authors did not turn to the modern stained-glass windows in the context of complex architectural and spatial changes and did not trace the reality between the stained-glass windows and other kinds of art in the entrance spaces as well as in the construction of Eastern Galicia at the end of the ХІХth – beginning of the ХХ century, the topic remains not fully revealed. In addition, these authors practically did not resort to the analysis of stained glass windows in the entrance spaces of residential buildings in Ivano-Frankivsk, Ternopil, Drohobych, Truskavets, Sambir, Kolomyia, and their research was only limited to buildings in the city of Lviv, so the topic remains relevant in the future.

Рецензент статті: Гах І., кандидат мистецтвознавства, Львівська національна академія мистецтв

Стаття надійшла до редакції 05.10.2019

Objectives. To implement a typology of stained glass windows in the decoration of the entrance spaces of residential buildings in Eastern Galicia at the end of XIXth – the beginning of XXth century in the style of images (stained glass with geometric motifs, stained glass with floral ornaments, stained glass with combined ornaments, stained glass with some plot, animalistic stained glass) and location (overhead stained glass, stained glass windows of tambour and apartment doors, staircase stained glass windows, stained-glass ceilings); to identify leading manufactures of production of stained-glass products for decoration of residential buildings of the specified period in the specified territory.

Methods. The article uses a complex method of architectural-stylistic and art-study analysis, which covers traditional general scientific approaches to the solution of the tasks. Additionally, the method of field studies has been applied, through which we can obtain reliable information on the status of stained glass windows in entrance spaces of living buildings in modern conditions.

Results. According to the results of field studies, the article analyzes the stained glass windows in the decoration of the entrance spaces of residential buildings in Eastern Galicia at the end of XIXth – beginning of XXth century. Stained glass has been typologized by the stylistics of imagery (stained glass with geometric motifs, stained glass with floral ornaments, stained glass with combined ornaments, stained glass with some plot, animalistic stained glass) and its location in constructions (overhead stained glass windows, stained glass windows of tambour and apartment doors, stained glass windows. Leading establishments of stained-glass manufacture, the production of which decorated the entrance spaces of residential buildings in Eastern Galicia at the end of XIX – beginning of XXth century, have been identified. The relationship between the stained glass and other art in the decoration of the entrance spaces of residential buildings in Eastern Galicia in the late XIXth and early XXth century is traced.

Conclusions. An important place in creating aesthetically pleasing interiors in Eastern Galicia architecture of the late XIXth – early XXth century occupied glass art, namely the art of stained glass. It was popular during the secession period due to the following factors: aesthetic factor (color, light accents) and functional needs. Window, filled with colored stained glass, created in the entrance spaces a kind of micro-world, isolated from reality by the illusion of images.

In residential buildings, architects used stained glass and pseudo-stained glass to decorate entrance doors and gates, vestibular doors, staircase windows, ceilings, partitions, decorative panels to aestheticize people's everyday living environment. In addition, the stained glass is well combined with other materials – metal, wood, natural stone, concrete, etc. However, due to its brightness, the stained glass window almost always occupied a key place in the decoration of residential buildings.

High-quality products from Germany (“Meyer'sche Hofkunstanstalt”), Austrian (“Tiroler Glasmalerei und Mozaikanstalt”) and “Glasmalerei von Carl Geyling Erben”) and Polish firms (“Krakowski Zakład Witrażów, Oszkleń Artystycznych i Fabryka Mozaiki Szklanej S. G. Żeleński”) the formation and development

of stained glass art in Eastern Galicia. Almost all of the preserved signed stained glass windows in the residential architecture of Lviv were manufactured by Krakow's firm S. G. Żeleński. This fact is explained by the fact that a branch of this institution of stained-glass production was opened in Lviv and the projects of only local artists were undertaken. There were also local firms in Lviv, including L. Appel, F. Nedzelsky, L. Forter, G. Shapira, C. Bierbach, Y. Stauber, R. Springman, S. Kichales, specialized in the production of relatively inexpensive etched glass and chamber stained glass compositions for private and profitable buildings.

Stained glass windows in the entrance spaces of residential buildings in Eastern Galicia in the late XIXth and early XXth century have preserved in quite big numbers to this day. However, the rate of destruction of authentic works of art is increasing, and every year the problem of protecting and restoring surviving objects becomes more relevant. That is why it is important for us to focus on the problem of preserving stained glass windows, which are a part of the overall architectural design.

Keywords: classical stained glass, pseudo-stained glass, colored glazing, entrance spaces, residential architecture, synthesis of art.

Постановка проблеми. Посилена увага до мистецького оздоблення приміщень була характерною для художніх течій на зламі XIX–XX століть, зокрема в період панування сецесії (модерну), та сприяла широкому застосуванню вітражів у житловій архітектурі. У створенні цілісного сприйняття архітектури вхідних просторів у будівлях Східної Галичини важливе місце займало мистецтво вітражу, адже кольорові засклення у житлових спорудах покликані передусім естетизувати повсякденне середовище проживання людей. Також вітражі створюють певну емоційну атмосферу у вхідних просторах, які є транзитною зоною між зовнішнім та внутрішнім середовищем, між публічним та приватним. Архітектори зазвичай наперед передбачали місце, розміри та колористичне вирішення вітражів, які були тим елементом, що об'єднував інтер'єр приміщення та екстер'єр будівлі. У житлових спорудах вітражі встановлювалися у вікна сходової клітки (вікна-ліхтарі сходового та дворового колодязів), тамбурні двері, а також вітражними заскленнями могли декоруватися плафони та вхідні брами. Завдяки своїй яскравості вітраж займав важливе місце в художньому оздобленні будівлі незалежно від того, де він розташовувався.

Зв'язок із науковими чи практичними завданнями. Статтю виконано відповідно до тематики дисертаційного дослідження «Синтез мистецтв у вхідних просторах житлових споруд Східної Галичини кінця XIX — першої третини XX століть», що затверджена Міністерством освіти і науки України на базі ЛНАМ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Феномен східногалицького світського вітражу кінця XIX — першої третини XX століття привертає увагу багатьох дослідників. Останніми роками українськими науковцями опубліковано значну кількість праць, присвячених вітражному мистецтву в архітектурі Львова зламу XIX–XX століть.

Результати широкого дослідження пам'яток вітражних засклень у будівлях кінця XIX — початку XX століття презентує монографія Р. Грималюк [4], де комплексно висвітлено історію розвитку вітражництва в західному регіоні України, описано технології виготовлення вітражного скла й вітражів, розкрито художні особливості кожної окремої пам'ятки та синтетичне трактування її функціонування в архітектурно-просторовому середовищі Львова. Це дослідження було першим та вагомим кроком до ґрунтовного аналізу вітражної спадщини Львова.

Також І. Гах у монографії [3] проаналізувала становлення та розвиток західноукраїнського вітражу XX століття, виявила своєрідність еволюційних процесів цього виду мистецтва та взаємодію із західноєвропейською «вітражною культурою».

На окрему увагу заслуговують праці О. Ноги щодо дослідження творчості конкретних особистостей, зокрема І. Левинського, і його співпраці з художниками, архітекторами, вітражистами того часу [8; 9].

Значний фактологічний матеріал про декорування громадських просторів у структурі львівських житлових будівель міститься у працях О. Лисенко [7] та Т. Казанцевої [6], де розкрита тема поліхромії в архітектурі Львова на зламі XIX–XX століть.

У книзі Ю. Бірюльова [1] подано історико-художню характеристику мистецтва Львова в період сецесії, розглянуто особливості взаємодії просторових мистецтв у житлових та адміністративних архітектурних ансамблях.

У дослідженнях В. Вуйцика¹, Р. Липки², П. Гранкіна³ та ін. розкрито місце вітражного оздоблення львівських житлових і громадських споруд у період сецесії та акцентовано увагу на художньо-стилістичних особливостях низки пам'яток.

Наша стаття є прямим продовженням досліджень вищезазначених науковців. Оскільки автори праць не зверталися до аналізу вітражів у контексті комплексного архітектурно-просторового вирішення інтер'єрів житлових споруд і не простежували взаємозв'язок між вітражем та інши-

ми видами мистецтва в декорі вхідних просторів житлових споруд Східної Галичини кінця XIX — початку XX століття, тема залишається не повністю розкритою. Крім того, вибравши об'єктом дослідження наукової статті вітражі та їхнє значення в контексті художнього оздоблення вхідних просторів житлових споруд Східної Галичини кінця XIX — початку XX століття, нами було виявлено, що вказані автори практично не зверталися до аналізу вітражних засклень у вхідних просторах житлових споруд Івано-Франківська, Тернополя, Дрогобича, Трускавця, а обмежувалися лише будівлями в місті Львові. Саме тому обрана нами **тема дослідження залишається актуальною надалі.**

Мета статті — здійснити типологію вітражів в оздобленні вхідних просторів житлових споруд Східної Галичини кінця XIX — початку XX століття за стилістикою зображень (вітражі з використанням геометричних мотивів, вітражі з рослинним орнаментом, комбіновані, сюжетні, анімалістичні) та місцезнаходженням (надбрамні вітражі, вітражні засклення тамбурних та квартирних дверей, вітражі сходових кліток, вітражні плафони); виявити провідні заклади виробництва вітражної продукції для декорування житлових споруд вказаного періоду на зазначеній території.

Виклад основного матеріалу дослідження. З поширенням сецесії вітражництво отримало новий поштовх до популярності. Вітражі перестали бути лише елементом декору сакральних споруд, розширивши спектр свого застосування. Вони швидко інтегрувалися у житлові та адміністративні будівлі, оскільки займали важливе місце у створенні естетично повноцінного сприйняття інтер'єрів в архітектурі XIX — початку XX століття [10, с. 421]. У вхідних просторах житлових споруд декоративні та композиційні можливості вітражів доволі великі, оскільки ними оздоблювалися вхідні двері та брами, тамбурні двері, вікна сходових кліток, плафони, зовнішні двері квартир тощо. Крім того, вітражі мали закривати вигляд на малопривабливі внутрішні подвір'я та створювати особливо піднесену атмосферу в інтер'єрі будівлі. Протягом тривалого історичного розвитку вітражного мистецтва, зі зміною епох, архітектурних стилів і мистецьких напрямів, відбувалось удосконалення художньої майстерності виконання вітражів, технологій їх виробництва, а також варіантності тематик, композиційних та колористичних вирішень.

Вітражні засклення в житлових спорудах поділяються на класичні та псевдовітражі (виконані в техніці травленого чи мальованого скла). До цих груп належать орнаментальні та сюжетні поліхромно й монохромно розписані вітражі. На підставі аналізу збережених зразків з'являється

¹ Вуйцик В. Мистецтво Львова в період сецесії. Львів, 1991. 175 с.

² Липки Р. Мистецтво Львова в період сецесії. Львів, 1987. 240 с.

³ Гранкін П. Мистецтво Львова в період сецесії. Львів, 2000. 1 с. 45.

можливість охарактеризувати становлення та розвиток цього виду мистецтва в період кінця XIX — початку XX століття.

Кандидат архітектури О. Ю. Лисенко здійснила типологію вітражів у житлових спорудах Львова, згідно з якою, класичні вітражі зі свинцевою арматурою поділяються на контурні (які утворюються методом набору вітражного полотна з кругляків і заповнення проміжків між ними склом іншої форми); монохромні — виконуються зі скла одного кольору (білий, блідо-рожевий, блідо-жовтий), з різною поверхнею (рифлені, з бугорками, з візерунком); мозаїчні — складаються з кольорового скла різної форми в орнаменти геометричного, рослинного характеру і сюжетні картини; вітражі з застосуванням художнього розпису на склі, розраховані на сприйняття на просвіт; комбіновані — можуть поєднувати в собі декілька різновидів вітражів [7, с. 243].

Крім класичних вітражів, у житлових спорудах використовувалися і так звані псевдовітражі, де свинцева спайка могла замінюватись просто чорним контуром, а також розписом керамічними фарбами і травленням на склі. Саме псевдовітражі отримали поширення в житлових будинках завдяки своїй меншій вартості та швидшому виконанню. Травлене скло набуло популярності значно пізніше від класичних вітражів, проте воно могло задовольнити естетичні потреби значного ширшого кола містян.

Вітражі кінця XIX — початку XX століття вирізняються широкою гамою кольорів і розмаїттям композиційних рішень. Орнаменти рисунків класичних вітражів та псевдовітражів, які встановлювалися на сходових клітках житлових споруд Східної Галичини кінця XIX — початку XX століття, можна класифікувати наступним чином:

- 1) вітражі з використанням геометричних мотивів — кіл, квадратів, ромбів, трикутників, прямокутників, шестикутників (до цього типу належать вітражі у спорудах Львова за адресами: вул. Я. Стецька, 4, І. Рутковича, 5, І. Нечуя-Левицького, 11, І. Франка, 75, О. Фредра, 4) (Рис. 1, 2, 3);
- 2) вітражі з рослинним орнаментом — зображення квітів (вул. Академіка О. Богомольця, 6, Академіка І. Павлова, 1, 3, С. Кльоновича, 4 у Львові), пагонів (вул. Гетьмана І. Мазепа, 8 у Дрогобичі), стрічок, кошиків, букетів (пл. Є. Маланюка, 2, вул. Січових Стрільців, 9 у Львові), медальйонів (вул. С. Бандери, 4 у Львові), пальмет (вул. Д. Донцова, 9, Т. Шевченка, 26 у Львові) (Рис. 4–8);
- 3) комбіновані — з рослинно-геометричним орнаментом (вул. О. Фредра, 4-А, Генерала М. Тарнавського, 72, М. Драгоманова, 58 у Львові) (Рис. 9, 10, 11);

- 4) сюжетні — з пейзажними зображеннями (вул. О. Герцена, 6, Князя Романа, 34 у Львові), архітектурною тематикою (вул. І. Огієнка, 18 у Львові; вул. С. Бандери, 3 у Трускавці) та релігійними сюжетами (вул. А. Чехова, 28 у Львові). Псевдовітраж (мальоване скло) з релігійними сюжетами зустрічаємо також за адресою вул. Зарицьких, 4 у Львові (Рис. 12–16);
- 5) анімалістичні — із зображеннями тварин і птахів (до цього типу належать вітражі по вул. Генерала Т. Чупринки, 50, Героїв Майдану, 6 (знищені), С. Бандери, 47 (вікна сходової клітки декоровані травленими шибамі з зображеннями оленів), Валова, 9 (зображення бджоли на вітражі — символ працьовитості й ощадності) у Львові) [7, с. 243].

Також особливістю львівських вітражів у загальному європейському процесі є звернення до народних орнаментально-композиційних форм, що в синтезі з принципами модерну творять естетично привабливі симбіози (вул. Метрологічна, 14-А, О. Фредра, 4 у Львові).

Крім того, можемо типологізувати вітражі та псевдовітражі за місцем їхнього розташування в споруді:

- 1) надбрамні вітражі (у будинках за адресами: вул. Я. Матейка, 4, Ю. Мушака, 50, І. Франка, 66 у Львові (з використанням геометричних мотивів), вул. Л. Курбаса, 5 в Івано-Франківську (рослинна тематика), вул. М. Лемика, 30-А у Львові (надбрамне травлене вікно із зображенням птаха). Часто надбрамні вітражі виконувалися з травленого скла. Посередині композиції таких псевдовітражів зустрічається надпис з тогочасною назвою вулиці й номером будинку (наприклад, у будинках на вул. П. Дорошенка, 28 та П. Римлянина, 5 у Львові є надписи колишньої адреси «ul. Sykstuska, 28» та, відповідно, «ul. Słowal. 5 № K. 520. 4/4.»);
- 2) кольорові засклення в тамбурних та квартирних дверях (переважно однотонні фрагменти) (вул. Перемишльська, 30 у Самборі; вул. Князя Ярослава Осмомисла, 4 в Дрогобичі; вул. І. Свенціцького, 8 у Львові та ін.);
- 3) вітражі сходових кліток — найбільш розповсюджений тип розташування вітражів у входних просторах (вул. К. Рилєєва, 9, 12, вул. Академіка І. Павлова, 1, М. Вороного, 9, І. Богуна, 7 (рослинна тематика), вул. Є. Гребінки, 8 (релігійна тематика) у Львові та ін.);
- 4) вітражні плафони (світлові ліхтарі) (вул. Театральна, 6, О. Новаківського, 2, І. Свенціцького, 8, Генерала М. Тарнавського, 6 у Львові тощо).

Також у житлових спорудах Східної Галичини зустрічаємо імітацію вітражів у входних просторах — встановлені однотонні скельця певного кольору, які не утворюють сюжету чи орнаменту. Такі кольорові засклення здебільшого використовувалися для декорування входних дверей та брам

(вул. Пекарська, 26 у Львові), тамбурних дверей (вул. Я. Осмомисла, 4 у Дрогобичі; вул. Перемишльська, 30 у Самборі), квартирних дверей (вул. Свенціцького, 8 у Львові), вікон сходових кліток (вул. Сестер Василянок, 7 в Івано-Франківську; вул. В. Чорновола, 49 в Коломиї), світлових ліхтарів (вул. О. Кульчицької, 1 у Тернополі). Можна припустити, що це пов'язано з бажанням зменшити витрати власника при спорудженні будинку.

На окрему увагу в оздобленні вхідних просторів житлових споруд заслуговують вітражні плафони (світлові ліхтарі), які розміщувались у площині даху. Вони освітлювали простір сходової клітки в денний час, що суттєво заощаджувало видатки на штучне освітлення. Крім того, плафони виконували естетичну функцію, були спроектовані з ідеєю максимального повторення форми сходових маршів і, таким чином, сприяли здійсненню синтезу мистецтв в інтер'єрі, що є ключовою ідеєю в архітектурі на зламі століть. Тобто вітражні стелі в поєднанні з архітектурним плануванням будівлі набували різноманітні геометричні форми — наприклад півкруглі зі зміщеним еліптичним центром (вул. Академіка О. Богомольця, 8 у Львові), шестикутні (вул. А. Волощак, 6 у Львові), овальні (вул. Зелена, 20 у Львові) або в деяких випадках похилі (вул. Пекарська, 11 у Львові) (Рис. 17, 18, 19) [11, с. 105]. Іноді під світловим ліхтарем знаходиться ліфтова кабіна (вул. К. Рилєєва, 12 у Львові). У Східній Галичині збереглося чимало вхідних просторів зі скляними стелями, проте на даний час більшість із них перекриті у зв'язку з протіканням або в них втрачені кольорові засклення (вул. К. Левицького, 15 у Львові; вул. Незалежності, 15 в Івано-Франківську; вул. І. Франка, 1 у Самборі).

Крім того, на підлогах першого поверху у вхідних просторах житлових споруд Східної Галичини часто знаходимо безбарвні скляні решітки квадратної форми, тобто світлові віконця з призмами (вул. Генерала Т. Чупринки, 56, Генерала М. Тарнавського, 6, С. Єфремова, 28, Сербська, 13 у Львові). Їх називають призмами Люксфера — за назвою американської компанії Luxfer Prism Company, яка з кінця XIX століття почала продавати свій винахід на території США, а згодом і Європи. Особливістю цих призм було поглинання світлових потоків із вхідного простору і, тим самим, освітлення підвального приміщення. Цей винахід, так само як і вітражні плафони, виконував функцію освітлення приміщень у денний час та допомагав власникам будівель економити видатки на електроенергію.

Функцію додаткового освітлення вхідних просторів у житлових спорудах Східної Галичини виконували також фальконьє (в сучасному

розумінні це — склоблоки різної форми), якими декорувалися стіни. Фальконьє — здебільшого використовували для освітлення «чорних» сходових кліток, декоративних перегородок — могли бути різної форми (квадратні, ромбовидні, багатокутні) та різних кольорів (сині, зелені, жовті, фіолетові, рожеві), проте виявлені нами зразки виконані з безбарвного скла (вул. Т. Шевченка, 56 в Івано-Франківську).

Провідні галицькі архітектори дотримувалися принципів синтезу мистецтв у декорванні вхідних просторів, комплексно проектували всі елементи художнього оздоблення згідно з вимогами тогочасного будівництва. Саме тому вітражі в житлових спорудах виготовлялися як складові загального архітектурного вирішення всього ансамблю. Велика кількість вітражних майстерень надавала архітекторам і будівничим можливість обирати візерунок відповідно до ліпнини, рисунка підлоги чи огороження перил, формуючи тим самим єдність композиційного вирішення вестибюлів і сходових кліток [4, с. 116]. Цю думку підтверджують деякі збережені вітражі в інтер'єрах споруд Східної Галичини кінця XIX — початку XX століття, зокрема в будинках на вул. М. Вороного, 9, І. Рутковича, 5, Зелена, 46 у Львові; вул. Л. Курбаса, 5 в Івано-Франківську; вул. Гетьмана І. Мазепи, 8 у Дрогобичі (Рис. 20–23). Проте зустрічаються вітражні полотна, які не мають підтримки у візерунках метлахських плиток, декорі стін і стель, огороженні перил чи художньому вирішенні вхідних брам. У таких випадках вітражі виступають кольоровим і пластичним акцентом в інтер'єрі (наприклад, вітражі в будинку № 2 на пл. Є. Маланюка у Львові та № 3 на вул. С. Бандери в Трускавіці).

На території сучасних західних областей України вітражі в житлових спорудах зламу століть виконувалися здебільшого закордонними фірмами на замовлення. Найбільше та найпродуктивніше у Східній Галичині ще з середини XIX століття працювали західноєвропейські заклади, які першочергово спеціалізувалися з виготовлення та встановлення сакральних вітражів у галицьких містах та містечках, в тому числі й у Львові: німецька фірма «Meyer'sche Hofkunstanstalt» з Мюнхена, австрійські «Tiroler Glasmalerei und Mozaikanstalt» з Інсбрука та «Glasmalerei von Carl Geyling Erben» з Відня [3, с. 58]. У кінці XIX століття монополію фірми з Інсбрука порушила галицька вітражна фірма В. Екельського й А. Туха, і вже 1902 року було відкрито їхню майстерню в Кракові. У Львові також працював краківський заклад вітражів, артистичних вікон, травлень на склі — фірма Т. Зайдзіковського.

На початку XX століття українські художники звернулися до мистецтва творення кла-

сичних вітражів, реалізатором яких виступила польська фірма — «Krakowski Zakład Witrażów, Oszkleń Artystycznych i Fabryka Mozaiki Szklanej S.G. Żeleński». Цей заклад був правонаступником фірми В. Екельського й А. Туха, відзначався найкращою організацією, фаховим виконанням вітражів і дав можливість галичанам поставити мистецтво вітражу на високий рівень якості. До роботи з вітражами були залучені майстри з Німеччини, Італії, Австрії. У цій фірмі були реалізовані найкращі проекти бюро І. Левинського, авторства А. Захаревича, О. Лушпинського, Т. Обмінського, М. Сосенка, Ю. Буцманюка та ін. Проектанти фірми І. Левинського часто зверталися до вітражу як засобу додаткового емоційного підсилення проєктованих ними інтер'єрів сходових кліток, вестибюлів, завершень декоративних стель, дверних світлових вставок [8, с. 90]. Тереном для діяльності закладу було «Королівство Галичини і Людомерії». Саме це підприємство втілило в матеріалі найбільшу кількість вітражів для споруд Львова, Тернополя, Кам'янки-Буської, Самбора, Городка тощо [3, с. 35]. До виконання приймалися також проєкти місцевих художників. Серед останніх були й художні керівники закладу — Я. Буковський, Г. Узембло і С. Матейко (племінник Я. Матейка) [5, с. 43]. Крім того, фірма С. Г. Желенського успішно співпрацювала з польськими художниками Ю. Мехоффером, Я. Матейком, С. Виспянським, Я. Розеном, К. Сихульським та ін. За проєктами цих митців реалізовувалися вітражі здебільшого для оздоблення вхідних просторів у громадських спорудах Східної Галичини. На жаль, виконані підприємством твори в доволі малій кількості збереглися дотепер. З огляду на збережені у львівських спорудах підписи вітражів можемо зробити висновок, що найактивніший період роботи підприємства припав на 1910-ті роки. Фабрика значною мірою долучилася до формування вітражної спадщини Львова початку ХХ століття [2, с. 65].

Щоб забезпечити попит на вітражі, у Львові з кінця ХІХ — початку ХХ століття виникають місцеві вітражні майстерні. Серед них — «Перша львівська фабрика вітражів Леона Аппеля», вона хоч і не могла бути поважним конкурентом для потужних закладів Тіролю або Кракова, проте це була майстерня з великими можливостями. Фірма виготовляла псевдовітражі та класичні вітражі й у 1910-х роках. Бюро І. Левинського часто співпрацювало з львівською фабрикою Л. Аппеля. Наприклад, для фірми Левинського Аппель виконав вітражі у житлових будинках на вул. Академіка І. Павлова, 3 і Академіка О. Богомольця, 6, 8 у Львові.

Окрім фірми Л. Аппеля псевдовітражі для споруд І. Левинського виготовляла з 1910-х років робітня М. Стефанівського у Львові [8, с. 92].

Багато споруд по всій території Галичини проєктувало чи перепроектувало в той час бюро Івана Левинського. Оскільки в архітектурних проєктах одразу передбачалися вітражі, то можна простежити співпрацю багатьох архітекторів та митців з фірмами і майстернями. Тому у випадку незбереження сигнатури можна припустити авторство вітражів у деяких об'єктах. Зокрема 1897 року І. Левинський вводить скло з витравленим малюнком при оздобленні тамбурних дверей у віллі К. Дашека (вул. І. Котляревського, 41 у Львові), будинку Л. Гірша в 1906–1907 роках (вул. І. Богуна, 7 у Львові), будинках Ельстерів 1904 року (вул. Академіка О. Богомольця, 9–11 у Львові). Ці псевдовітражі особливі тим, що вони вже не імітують класичні вітражі. Тобто можемо стверджувати, що в цей час псевдовітраж став окремим видом мистецтва. Цілий комплекс травлених шиб розміщений на вул. С. Бандери у Львові (1908). На сходову клітку в усіх житлових будинках на цій вулиці ведуть двері з травленням сецесійними розетками на шибках [9, с. 96]. Такі шибки виготовлялись у робітнях Г. Шапіри, Л. Аппеля, Ю. Штаубера (Стаубера) та ін.

Загальне захоплення вітражним мистецтвом у львівській архітектурі активізувало діяльність різних вітражних фірм. Зокрема вітражі та псевдовітражі для вхідних просторів житлових споруд Східної Галичини в період сецесії виготовляли також наступні невеликі вітражні фірми: Г. Шапіри, Ц. Бірбаха, Л. Фортера, Ю. Штаубера (Стаубера), Шпрінгмана, Ф. Нездельського, С. Кічалеса. Асортимент виробів був широким: від простих написів до складних орнаментальних і фігурних композицій. Попри значну кількість фірм-виробників вітражів та чималу кількість збережених травлених і вітражних декорів, авторський знак якості містять лише деякі з них. Дотепер лише одиниці вітражів зберегли сигнатури виробників: Krakowski Zakład Witrażów, Oszkleń Artystycznych i Fabryka Mozaiki Szklanej S.G. Żeleński (вул. М. Коперника, 3, І. Котляревського, 29, М. Драгоманова, 58 у Львові; вул. С. Бандери, 3 у Трускавці), Springman (вул. П. Римлянина, 5 у Львові), Forter (вул. С. Кльоновича, 4 у Львові), L. Appel (вул. С. Гулака-Артемівського, 2 у Львові) та ін.

Потреба вітражного виробництва у Львові на початку ХХ століття сприяла відкриттю спеціальних курсів у Львівській художньо-промисловій школі. У цей час багато львівських митців займалися проєктуванням вітражів: Е. Ковач, А. Захаревич, О. Лушпинський, В. Радзішевський, К. Сихульський, М. Сосенко, Ф. Вигживальський, М. Ольшевський та ін. Вони зверталися до вітражу як до засобу додаткового емоційного підсилення проєктованих інтер'єрів

Рис. 1. Вітраж з геометричним орнаментом (вул. І. Франка, 75 у Львові). Фірма-виробник «Krakowski Zakład Witrażów, Oszkleń Artystycznych i Fabryka Mozaiki Szklanej S.G. Żeleński». Фото У. Щевійової

Рис. 2. Вітраж з геометричним орнаментом (вул. Я. Стецька, 4 у Львові). Фото У. Щевійової

Рис. 3. Вітраж з геометричним орнаментом (вул. О. Фредра, 4 у Львові). Фото У. Щевійової

Рис. 4. Вітраж з рослинним орнаментом (вул. П. Саксаганського, 7 у Львові). Фірма-виробник «Krakowski Zakład Witrażów, Oszkleń Artystycznych i Fabryka Mozaiki Szklanej S.G. Żeleński». Фото У. Щевійової

Рис. 5. Вітраж з рослинним орнаментом (вул. Академіка О. Богомольця, 6 у Львові). Фірма-виробник «Перша львівська фабрика вітражів Леона Аппеля». Фото У. Щевійової

Рис. 6. Вітраж з рослинним орнаментом
(вул. Гетьмана І. Мазепи, 8 у Дрогобичі).
Фото І. Милінської

Рис. 7. Вітраж з рослинним орнаментом
(пл. С. Маланюка, 2 у Львові). Фірма-виробник «Kra-
kowski Zakład Witrażów, Oszkleń Artystycznych i Fabryka
Mozaiki Szklanej S.G. Żeleński». Фото У. Щевійової

Рис. 8. Вітраж з
рослинним орнаментом
(вул. Д. Донцова, 9 у Львові).
Фото У. Щевійової

Рис. 9. Вітраж з
комбінованим (геометрично-
рослинним) орнаментом
(вул. О. Фредра, 4-А у Львові).
Фото У. Щевійової

Рис. 10. Вітраж з комбінованим (геометрично-рослинним) орнаментом (вул. Генерала М. Тарнавського, 72 у Львові). Фірма-виробник «Krakowski Zakład Witrażów, Oszkleń Artystycznych i Fabryka Mozaiki Szklanej S.G. Żeleński». Фото У. Щевіової

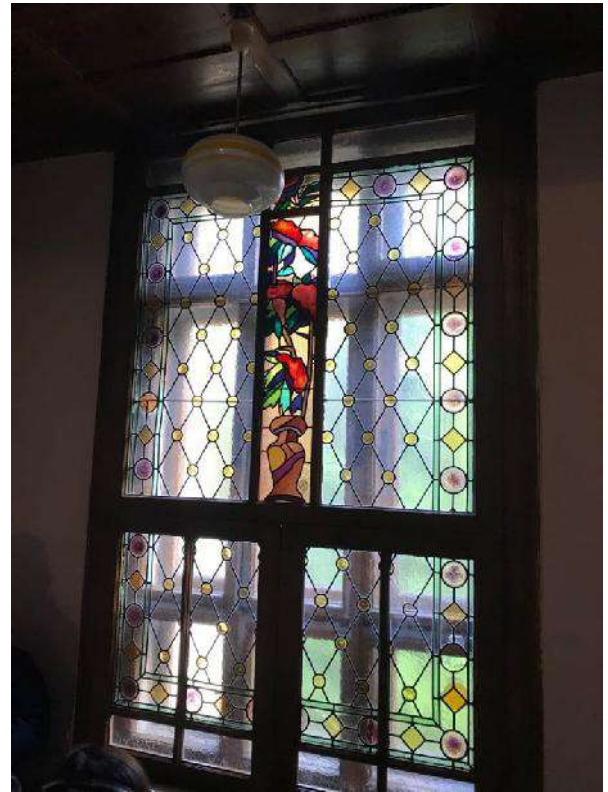

Рис. 11. Вітраж з комбінованим (геометрично-рослинним) орнаментом (вул. М. Драгоманова, 58 у Львові). Фірма-виробник «Krakowski Zakład Witrażów, Oszkleń Artystycznych i Fabryka Mozaiki Szklanej S.G. Żeleński». Фото У. Щевіової

Рис. 12. Сюжетний вітраж з пейзажним зображенням (вул. О. Герцена, 6 у Львові). Фірма-виробник, можливо, «Krakowski Zakład Witrażów, Oszkleń Artystycznych i Fabryka Mozaiki Szklanej S.G. Żeleński». Фото У. Щевіової

Рис. 13. Сюжетний вітраж з пейзажним зображенням (вул. Князя Романа, 34 у Львові). Фірма-виробник «Krakowski Zakład Witrażów, Oszkleń Artystycznych i Fabryka Mozaiki Szklanej S.G. Żeleński». Фото У. Щевіової

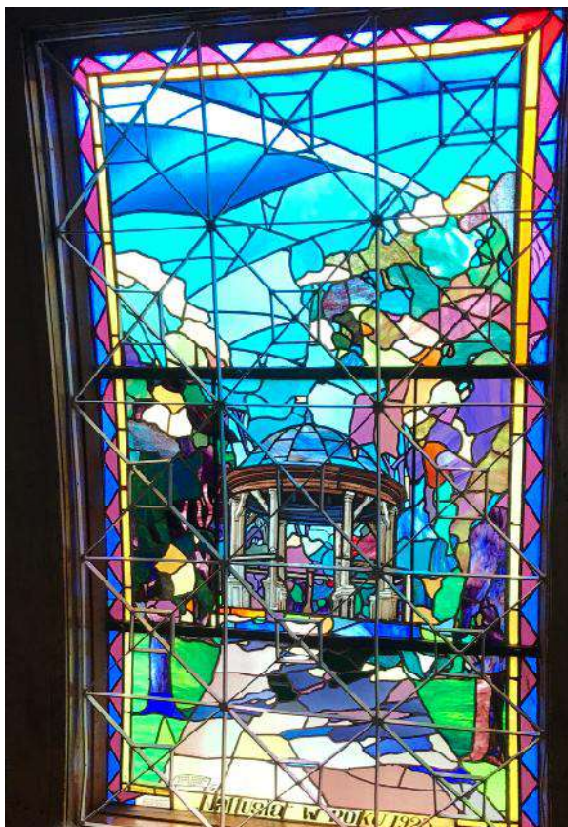

Рис. 14. Сюжетний вітраж з архітектурною тематикою (вул. С. Бандери, 3 у Трускавці). Фірма-виробник «Krakowski Zakład Witrażów, Oszkleń Artystycznych i Fabryka Mozaiki Szklanej S.G. Zeleński». Фото У. Щевійової

Рис. 15. Псевдовітраж (мальоване скло) з релігійним сюжетом (вул. Зарицьких, 4 у Львові). Фото У. Щевійової

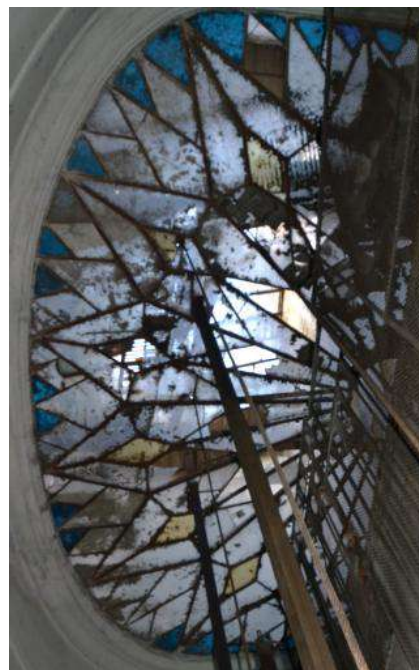
Рис. 16. Псевдовітраж (з молірованого скла) із релігійним сюжетом (вул. А. Чехова, 28 у Львові). На думку дослідника історії храмів Львова Ю. Смірнова, цей вітраж виконала місцева львівська майстерня. Фото У. Щевійової

Рис. 17. Плафонний вітраж (світловий ліхтар) (вул. А. Волоцка, 6 у Львові). Фото У. Щевійової

*Рис. 18. Плафонний вітраж (світловий ліхтар) (вул. Зелена, 20 у Львові).
Фото У. Щевійової*

*Рис. 19. Плафонний вітраж (світловий ліхтар) (вул. Пекарська, 11 у Львові).
Фото У. Щевійової*

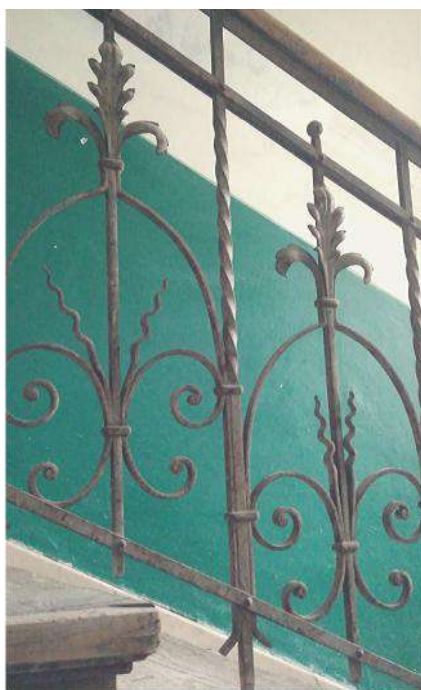

Рис. 20. Синтез мистецтв у вхідному просторі (вул. Зелена, 46 у Львові). Фото У. Щевійової

Рис. 21. Синтез мистецтв у вхідному просторі (вул. Л. Курбаса, 5 в Івано-Франківську). Фото У. Щевійової

Рис. 22. Синтез мистецтв у вхідному просторі (вул. М. Вороного, 9 у Львові). Фото У. Щевійової

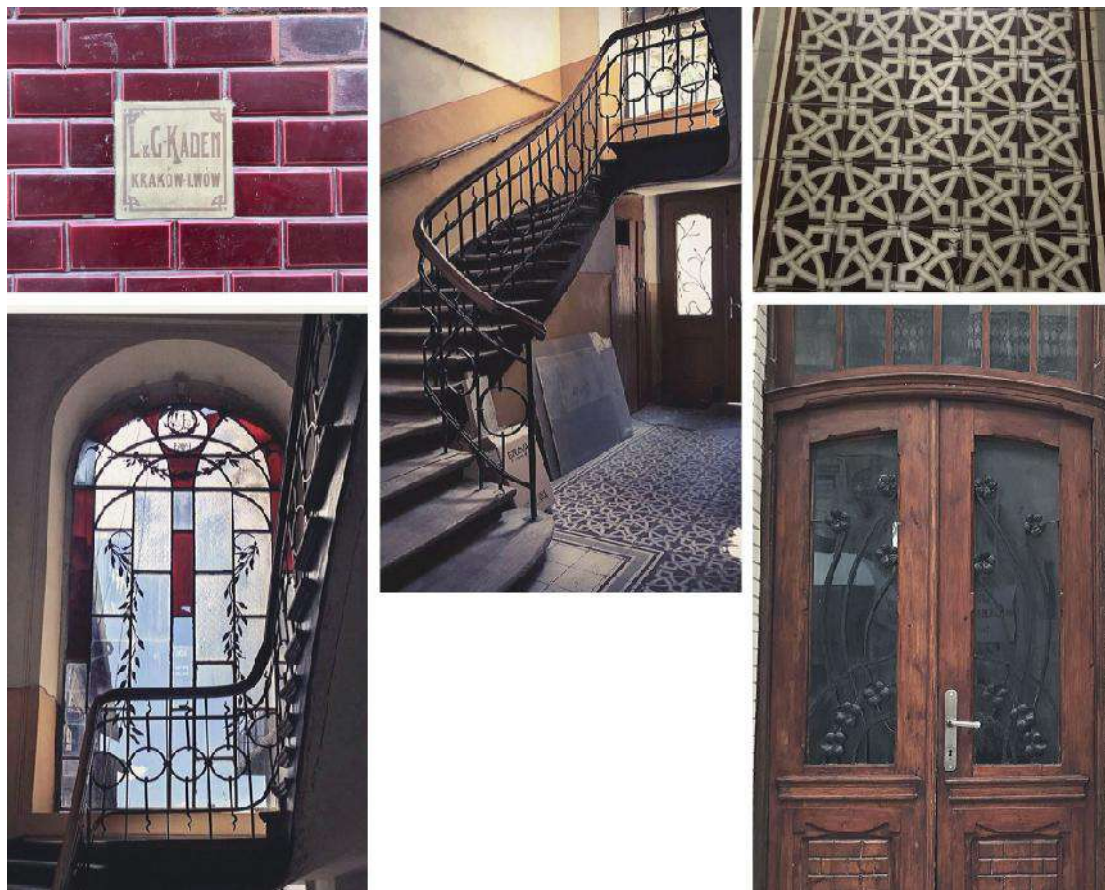

Рис. 23. Синтез мистецтв у входному просторі (вул. Гетьмана І. Мазепи, 8 у Дрогобичі). Фото вітража та сходової клітки І. Милінської. Фото входної брами та метлахської плитки У. Щевійової

сходових кліток, завершень декоративних стель, дверних світлових вставок [8, с. 90].

Вітражне мистецтво в Східній Галичині, що відродилось у другій половині XIX століття, активно розвивалося до Першої світової війни, будучи одним з найбільш популярних видів монументального мистецтва. Проте з початком Першої світової війни пік епохи декоративного скла минув. На даний час велика частина вітражів у входних просторах житлових споруд уже втрачена, і ця тенденція, на жаль, надалі зберігається. Саме тому нам важливо акцентувати на збереженні автентичних творів мистецтва в інтер'єрах житлових споруд та необхідності проведення їхньої професійної реставрації. На щастя, останніми роками спостерігається позитивна динаміка в реставрації архітектурних пам'яток, і зокрема вітражів, у житлових спорудах Львова, Івано-Франківська, Дрогобича. Завдяки підтримці Німецького товариства міжнародного співробітництва (GIZ) та професійності майстрів-вітражистів з ЛНАМ 2015 року було реставровано вітраж періоду сецесії у львівському житловому будинку за адресою вул. О. Герцена, 6. Також ініціатива «Франківськ який треба берегти» уже декілька років займається професійною реставрацією входних брам в Івано-Франківську, зокрема й надбрамних вітражів. До того ж самі мешканці встановлюють сучасні аналоги на місця

втрачених автентичних вітражів сходових кліток (вул. М. Конопницької, 10, пр. Т. Шевченка, 26, В. Винниченка, 1 у Львові), світлових ліхтарів (вул. І. Рутковича, 12 у Львові) та у входних дверях споруди (вул. Л. Курбаса, 5, Незалежності, 18 в Івано-Франківську), щоби зберегти ідею синтезу мистецтв у входному просторі житлового будинку.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Важливе місце у створенні естетично повноцінного сприймання інтер'єрів у львівській архітектурі кінця XIX — початку XX століття займало художнє скло, а саме мистецтво вітражу. Саме в період сецесії вітражі набули свого розквіту, що зумовлено наступними факторами: естетичним фактором (кольорові, світлові акценти) та функціональними потребами. Віконні отвори, заповнені кольоровими вітражами, створювали у входних просторах своєрідний мікросвіт, ізолюваний від реальності ілюзорністю зображень. Крім того, вітражі добре поєднувалися з іншими матеріалами — металом, деревом, натуральним каменем, бетоном тощо. Проте завдяки своїй яскравості вітраж практично завжди займав ключове місце в художньому оздобленні житлової споруди.

Нами здійснено типологію вітражів в оздобленні входних просторів житлових споруд Східної Галичини кінця XIX — початку XX століття за стилістикою зображень (вітражі з використан-

ням геометричних мотивів, вітражі з рослинним орнаментом, комбіновані, сюжетні, анімалістичні та місцезнаходженням (надбрамні вітражі, вітражні засклення тамбурних та квартирних дверей, вітражі сходових кліток, вітражні плафони), а також виявлено провідні заклади виробництва вітражної продукції для декорування житлових споруд вказаного періоду на зазначеній території.

Доведено, що високоякісна продукція німецької («Meyer'sche Hofkunstanstalt»), австрійських («Tiroler Glasmalerei und Mozaikanstalt» і «Glasmalerei von Garl Geyling Erben») та польської («Krakowski Zakład Witrażów, Oszkleń Artystycznych i Fabryka Mozaiki Szklanej S.G. Żeleński») фірм мала вплив на формування й розвиток вітражного мистецтва на теренах Східної Галичини. Практично всі збережені підписані вітражі у житловій архітектурі Львова були виготовлені на краківській фірмі С. Г. Желенського. Цей факт пояснюється тим, що у Львові була відкрита філія цього закладу вітражного виробництва і до виконання бралися проекти тільки місцевих художників. Також у Львові функціонували місцеві фірми, зокрема Л. Апеля, Ф. Недзельського, Л. Фортера, Г. Шапіри, Ц. Бірбаха, Ю. Штаубера, Р. Шпрінгмана, С. Кічалеса, що спеціалізувалися на виготовленні порівняно недорогого травленого скла та камерних вітражних композицій для приватних і прибуткових кам'яниць.

Виявлено, що вітражні засклення у вхідних просторах житлових споруд Східної Галичини кінця XIX — початку XX століття у значній кількості збереглися дотепер. Проте темпи нищення автентичних творів мистецтва зростають, і з кожним роком проблема охорони й реставрації вцілілих об'єктів стає дедалі актуальнішою. Саме тому нам важливо акцентувати на проблемі збереження вітражів, які є частиною загального архітектурного задуму.

Література:

- Бірюльов Ю. О. Мистецтво львівської сецесії. Львів : Центр Європи, 2005. 184 с., іл.
- Бородін К., Гонак І. Львів po polsku : знак якості : путівник. Львів ; Дрогобич : Коло, 2015. 152 с., іл.
- Гах І. С. Західноукраїнський вітраж XX : минуле, сучасне, майбутнє. [Львів] : Манускрипт-Львів, 2017. [71] с. : іл.
- Грималюк Р. М. Вітражі Львова кінця XIX — початку XX століття / Інститут народознавства НАН України. Львів : Афіша, 2004. 235 с., іл.
- Гранкін П. Е. Вітражі Львова (До 1939 року). *Будуємо інакше*. 1999. № 1. С. 42–43.
- Казанцева Т. Є. Еволюція поліхромії в архітектурі Львова 1870-х — 1930-х рр. *Сучасні проблеми архітектури і містобудування* : наук.-техн. збірник. 2016. Вип. 42. С. 44–53.
- Лисенко О. Ю. Вітраж у львівських кам'яницях на рубежі XIX–XX століть. *Вісник Львівського державного аграрного університету. Архітектура і сільськогосподарське будівництво*. 2004. № 5. С. 239–246.
- Нога О. Іван Левинський: архітектор, підприємець, меценат. Львів : Центр Європи, 2009. 192 с., 412 іл.
- Нога О. Проект пам'ятника Івану Левинському. Львів : Українські технології, 1997. 327 с.
- Шумська М. В. Вітражі в архітектурному середовищі міст Західної України у першій третині XX ст. (до історіографії питання). *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. Львів, 2013. Вип. 23. С. 419–427.
- Шумська М. В. Оздобні засклення як елемент архітектури житлових та адміністративних будівель міста Львова періоду сецесії. *Образотворче мистецтво, дизайн, педагогічний досвід: проблеми та їх вирішення* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 5 листоп. 2012 р. Дніпропетровськ : Біла К. О., 2012. С. 103–107.

References:

- Biriulov, Iu. O. (2005). *Mystetstvo lvivskoi setsesii* [The Art of Lviv Secession]. Lviv : Tsentr Yevropy. (In Ukrainian).
- Borodin, K. & Honak, I. (2015). *Lviv po polsku: znak yakosti* [Lviv in Polish. Quality mark]. Lviv; Drohobych: Kolo. (In Ukrainian).
- Hakh, I. S. (2017). *Zakhidnoukrainskyi vitrazh XX: mynule, suchasne, maibutnie* [Western Ukrainian Stained Glass XX: Past, Present, Future]. Lviv: Manuscript-Lviv. (In Ukrainian).
- Hrymaliuk, R. M. (2004). *Vitrazhi Lvova kintsia XIX — pochatku XX stolittia* [Stained glass windows of Lviv at the end of XIX — beginning of XX century]. Lviv: Afisha. (In Ukrainian).
- Grankin, P. E. (1999). *Vitrazhi Lvova (Do 1939 roku)* [Stained-glass windows of Lviv (Until 1939)]. *Buduємо інакше — We build differently*, 1, 42–43. (In Ukrainian).
- Kazantseva, T. Ye. (2016). *Evoliutsiia polikhromii v arkhitekturi Lvova 1870-kh — 1930-kh rr.* [The Evolution of Polychromy in Lviv Architecture of the 1870s — 1930s]. *Suchasni problemy arkhitektury i mistobuduvannia — Modern problems of architecture and urban planning*, 42, 44–53. (In Ukrainian).
- Lysenko, O. Yu. (2004). *Vitrazh u lvivskykh kamianytsiakh na rubezhi XIX–XX stolit* [Stained-glass window in Lviv's houses at XIX–XX centuries]. *Visnyk Lvivskoho derzhavnogo ahrarnoho universytetu. Arkhitektura i silskohospodarske budivnytstvo — Journal of Lviv State Agrarian University. Architecture and Farm Building*, 5, 239–246. (In Ukrainian).
- Noha, O. (2009). *Ivan Levynskiy: arkhitekto, pidpriemets, metsenat* [Ivan Levinsky: architect, entrepreneur, philanthropist]. Lviv: Tsentr Yevropy. (In Ukrainian).
- Noha, O. (1997). *Proekt pamiatnyka Ivanu Levynskomu* [The project of the monument to Ivan Levinsky]. Lviv: Ukrainski tekhnolohii. (In Ukrainian).
- Shumska, M. V. (2013). *Vitrazhi v arkhitekturnomu seredovyschi mist Zakhidnoi Ukrainy u pershii tretyni XIX st. (do istoriografii pytannia)* [Stained-glass windows in architecture of cities of the Western Ukraine of the first third of the XX-th century (to the problem of historiography)] *Stained-glass windows in architecture of cities of the Western Ukraine of the first third of the XX-th century (to the problem of historiography)*. *Bulletin of Lviv National Academy of Arts*, 23, 419–427. (In Ukrainian).
- Shumska, M. V. (2012). *Ozdobni zasklennia yak element arkhitektury zhytlovykh ta administratyvnykh budivel mista Lvova periodu setsesii* [Glazing as an element of architecture of residential and administrative buildings of the city of Lviv during the secession]. *Obrazotvorche mystetstvo, dyzain, pedahohichniy dosvid: problemy ta yikh vyrishennia* [Fine art, design, pedagogical experience: problems and their solutions]. *Proceedings of the 4th All-Ukrainian scientific and practical internet conference*, 2012, November 5 (pp. 103–107). Dnipropetrovsk: Bila K. O. (In Ukrainian).